

El gulag per Monika Zgustova

Carles Montpart Tura

Tothom té molt present l'atrocitat que va suposar l'Holocaust provocat pel règim nazi d'Adolf Hitler. És menys conegut, en canvi, el paper que van tenir els camps de treball forçat que Stalin va posar en marxa abans i després de la Segona Guerra Mundial. D'ençà, però, que Aleksandr Solzhenitsyn va sorprendre el món amb el seu Arxipèlag Gulag, han estat molts els testimonis i estudis que han anat completant el retrat d'aquest immens horror. Ara Monika Zgustova ens en proporciona una imatge encara més desconeguda: el de les dones que van patir aquesta ignomínia.

De Praga a Barcelona

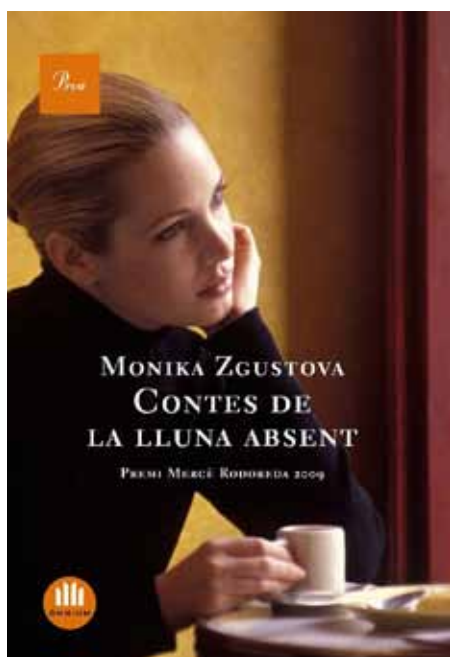
Monika Zgustova (Praga, 1957), escriptora, traductora i periodista, va fugir de la Txecoslovàquia comunista amb la seva família. Un cop instal·lada als Estats Units, es va doctorar en literatura comparada a la Universitat d'Illinois. Finalment, l'any 1983 va fixar la seva residència a Barcelona.

Entre els lectors catalans Zgustova és força coneguda com a traductora del txec i del rus al català i al castellà. Fins a l'actualitat ha traduït més de seixanta llibres d'autors com Bohumil Hrabal, Jaroslav Hasek, Václav Havel, Milan Kundera, Anna Akhmàtova i Marina Tsvetàieva, entre d'altres. Algunes d'aquestes traduccions li han valgut prestigiosos premis com el Crítica Serra d'Or (1989), el Premi Ciutat de Barcelona (1995) i el Premi Àngel Crespo (2010). També és coautora, amb Dorota Szmidt, del Diccionari rus-català. En la seva faceta de periodista, Zgustova col·labora habitualment a *La Vanguardia Cultures*, i als diaris *Ara* i *El País*.

Com a escriptora, Monika Zgustova és autora de les novel·les *La dona dels cent somriures* (Proa, 2001), *Menta fresca amb llimona* (2002), *La dona silenciosa* (Quaderns Crema, 2005, finalista del Premi Nacional de Narrativa), *Jardí d'hivern* (Proa, 2009), *La nit de Vàlia* (Proa, 2013, Premi Amat Piniella, 2014) i *Les roses de Stalin* (Galàxia Gutenberg, 2016), la majoria d'elles traduïdes

Monika Zgustova

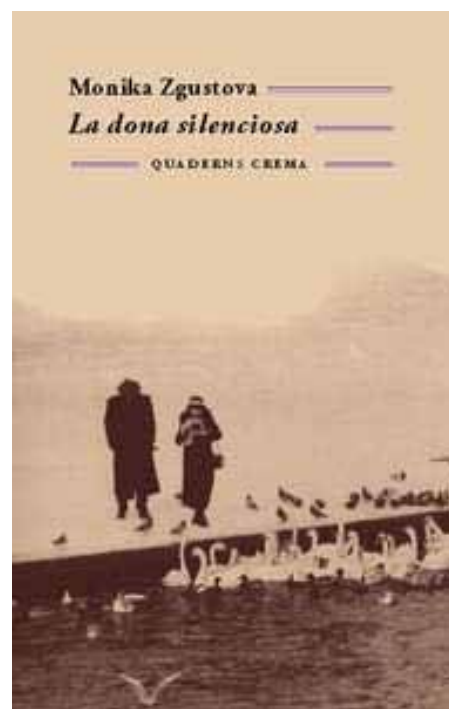

a diverses llengües i pel conjunt de les quals Zgustova va rebre el premi Masaryk, atorgat per l'Estat txec. També és l'autora del recull de narracions *Contes de la lluna absent* (Proa, 2010), obra que va obtenir el premi Mercè Rodoreda, de la magnífica biografia de Bohumil Hrabal *Els fruits amargs del jardí de les delícies* (Destino, 1996) i d'una versió teatral de *Les aventures del bon soldat Svejk*, de Jaroslav Hasek.

L'experiència del gulag

L'última obra de Monika Zgustova, *Vestides per a un ball a la neu* (Galàxia Gutenberg, 2017), és fruit d'un treball de més de nou anys d'investigació per tal de recollir el testimoni de les poques dones que encara viuen que van patir l'experiència del més gran sistema de camps de treball forçat de la història de la humanitat. L'autora les ha visitat a casa seva, a Moscou, a Londres i a París i ha traçat un vivíssim retrat de nou dones i dels records de la seva experiència al gulag. Unes dones que, amb qualsevol excusa, la policia política va detenir i a les quals el sistema repressor soviètic van robar els millors anys de la seva joventut.

El règim de terror de Stalin, conegut com "l'altre Holocaust" —ens diu l'autora a la presentació d'aquest volum— va provocar en els 24 anys que va durar moltes més morts que les que

va ocasionar l'Alemanya nazi. El testimoni d'aquestes supervivents és absolutament esfereïdor, ja que sembla impossible que qualsevol persona hagués pogut sobreviure a les inhumanes condicions en què havien de treballar als gèlids camps de treball on eren destinades. Zgustova s'adona, amb una certa sorpresa per part seva, que "la majoria de les persones que van sobreviure eren persones amb cultura. O, dit d'una altra manera: la cultura va ajudar la gent a sobreviure" (p. 12).

En relació a aquest fet, l'escriptora i traductora txeca afirmava, en una entrevista al diari *Ara*, el següent: "Fa uns quants anys vaig anar a Moscou a entrevistar dones que, de joves, havien estat tancades als camps de treballs forçats estalinistes, que, juntament amb els camps nazis, són un dels càstigs més cruels que ha pogut experimentar un ésser humà. Al gulag no hi havia llibres però, quan n'apareixia un, era

el bé més preuat per als presoners. El llibre era un miracle perquè humanitzava i dignificava aquella gent condemnada a l'esclavitud. En temps de democràcia amenaçada com els que vivim, els periodistes i escriptors hem de vigilar que no ens arrabassin la llibertat d'expressió. Una d'aquestes dones, l'Elena Màrkova, que havia passat més de deu anys en un règim especialment dur a les mines de Vorkutà, més enllà del cercle polar àrtic, em va ensenyar un llibre de Puixkin, adornat amb antics gravats, imprès el 1905. Me'n va dir: "Al camp, aquest volum de procedència desconeguda va passar per milers de mans. Els llibres tenen les seves vides, les seves històries i els seus destins, igual que els homes. Ningú no es pot imaginar el que significava un llibre per als presos: era la salvació! Era la bellesa, la llibertat i la civilització enmig de la barbàrie".

Un altre dels motors de supervivència que l'escriptora txeca troba en les dones que entrevista és el gran valor que en situacions extremes pren l'amistat: "Allò excepcional que aquelles dones van trobar al gulag va ser l'amistat: una amistat invulnerable, abnegada, ferma" (p.12). Al final del seu testimoni, una de les

dones, Valentina Íevleva, ho diu amb aquestes paraules: "Quan ets lliure tot és discret, suau. Només et coneixes a tu mateix quan vius les situacions més dures. I al camp vaig conèixer el mal injustificat: fer mal sense més ni més, sense cap motiu. D'això cap animal no n'és capaç, només l'home. Però l'ésser humà també és capaç de fer bons actes sense cap motiu. I qui no ha viscut l'amistat en un camp de concentració no pot imaginar-se què és l'autèntica amistat. Una cosa així no existeix en cap altre lloc" (p. 169-170).

Un testimoni que esdevé novel·la

De les nou dones que desfilen per *Vestides per a un ball a la neu* —Zaiara Vessiòlaia, Susanna Petxuro, Ela Markman, Elena Korybut-Daszkievicz, Valentina Íevleva, Natalia Gorbanévskaja, Janina Misik, Gàlia Safónova i Irina Emeliànova— n'hi ha una la història de la qual va semblar prou particular a Monika Zgustova per convertir-la en protagonista de la seva novel·la *La nit de Vàlia*. Es tracta de l'esmentada Valentina

Valentina Íevleva, en un dels espectacles del gulag

Íevleva "una actriu que havia passat vuit anys a un desert gelat de Kotlas per ser la filla d'un "enemic del poble" (p.13), i que esdevindrà la Vàlia protagonista d'un emotiu relat que no deixarà indiferent el lector.

Vàlia, que viu amb la mare perquè el pare va ser afusellat l'any 1937 per ordre de Stalin, és una estudiant d'Art Dramàtic de l'Escola de Arkhànguelsk que coneix durant la Segona Guerra Mundial, en un ball, Bill Rowgrave, oficial de la Marina americana. Després d'un intensa relació, Vàlia queda embarassada i Bill torna als Estats Units. Passats dos anys de la guerra, la policia política de la NKVD es presenta a casa de Vàlia —que ja és mare d'una nena, Bel·la— per detenir-la acusada de ser una espia americana. Després d'una breu estada a les terribles presons de Moscou i d'una farsa disfressada de judici, Vàlia és condemnada a deu anys de treballs forçats al nord de Sibèria. A partir d'aquí la novel·la narra la dura experiència de la protagonista: treballs duríssims en condicions inhumanes, trasllats continus de camp per evitar l'enfortiment de les amistats, càstigs injustificats,

assetjament per part dels vigilants, intents de fuga... Enmig d'aquestes circumstàncies, però, un xaman li revela un pensament que acompanyarà sempre Vàlia: *"Parlava amb el xaman de com n'era, de desgraciada, jo que no havia fet res, per ser tan lluny dels éssers que estimava.*

—No ho ha de veure d'aquesta manera. Ha estat tancada injustament. Aquí n'hi ha molts com vostè. Però aquest és el seu avantatge. No va fer res, per tant, moralment és més forta que els altres! (p.76).

En un dels camps on és destinada, Vàlia coneix la famosa actriu Tània Okunévskaja, amb qui estableix una sòlida amistat, i en un altre aconsegueix fer d'actriu a les obres de teatre que s'hi representen. Les escasses comunicacions que té amb la seva mare i les notícies de com va creixent la seva filla

Bel·la són les poques raons que la mantenen amb ganes de viure. Un altre amic, Lioixa, també l'anima amb aquestes paraules: *"I segueix sent conscient de la teva innocència, que ets aquí injustament, que no has fet res a ningú. Aquesta consciència ajuda molt. Per això moren, aquí, tants assassins: perquè no tenen consciència de puresa i d'innocència"* (p. 195). Finalment, Vàlia és alliberada. El retrobament amb Bel·la, que ja té 11 anys, és el d'una mare i una filla que no es coneixen i que es veuen obligades a viure lluny de la seva ciutat d'origen perquè així ho estipula l'autoritat respecte dels ex-presos.

La novel·la acaba amb el retrobament —i aquí sí que Zgustova es pren una clara llicència literària, ja que aquesta trobada no es va produir mai a la realitat— entre Vàlia i Bill, vint anys després, ja que l'oficial americà no

va poder oblidar mai la jove que va seduir. La trobada és emotiva, però Vàlia s'adona —com passa sempre a les persones que han patit aquest tipus de situacions— que ningú que no hagi estat en un camp pot entendre l'abast de l'horror que els que hi han estat han viscut. Bill se'n torna als EUA després d'haver conegut també una filla que, ressentida contra el sistema que l'ha separat injustament de la seva mare, ha convertit el robatori en el seu mode de vida.

Al capítol que Monika Zgustova dedica a Valentina Íevleva a *Vestides per a un ball a la neu* —que reproduïx molts fragments que ja hem llegit a la novel·la— aquesta supervivent fa una reflexió sobre una situació que va més enllà de constatar el que passava al gulag, i que va afectar els soviètics duran molts anys: *"A la presó de Lubianka em pensava que tot estava premeditat per aniquilar la idiosincràsia de la gent. Però ara he entès que no és només a la presó i al gulag, sinó que tot el sistema comunista pretén precisament fer el mateix: anul·lar la idiosincràsia de la gent, transformar la nació sencera en un ramat obedient. És com una novel·la utòpica. I no ens n'adonem: en llibertat ens pensem que som lliures i, tanmateix, no tenim gaires més drets que a la presó o als camps: potser dormim i mengem més, però en tota la resta ens controlen, ens segueixen i ens escolten igual, i temem les delacions tant nosaltres com els que viuen en l'anomenada llibertat"* (p. 144).

Valentina Íevleva també ens explica el seu final veritable: *"Al final vaig aconseguir un lloc de treball il·legal de treballadora en una oficina. En acabat em vaig casar, però aviat vaig descobrir que el meu marit*

era aficionat a la beguda. Vaig tenir més fills. Però el que realment em proporcionava satisfacció era la lectura. De mica en mica, la meva casa anava omplint-se de centenars, de milers de llibres que van arribar a ocupar pràcticament tot l'espai; els llibres eren els que veritablement habitaven el meu pis. No parava de llegir; la lectura era el meu oci, la meva passió i el meu aliment. Llegint m'oblidava de la meva vida malaguanyada, de la meva identitat complexa, del rebuig que la meva persona inspirava a la gent com si fos una empestada. Llegint vivia de bell nou, podia començar de zero; llegint vivia moltes vides" (p. 169). La lectura, doncs, un altre cop, ara fora del gulag, com a taula de salvació.

